

ПРЯМИЙ ЕФІР: З ЧОГО ВСЕ ПОЧИНАЛОСЬ... **Аналіз сучасного стану прямиоефірних передач**

Емма Бабчук

*Національна радіокомпанія України,
вул. Хрещатик, 26, 01001, м. Київ, Україна*

Розглянуто історію становлення і методик підготовки прямиоефірних радіопередач працівниками Національної радіокомпанії України.

Ключові слова: радіо, радіопередача, прямий ефір, національна ідея, позиція журналіста, інтерактивне мовлення, національний інформаційний простір, моральність, культура, духовність.

Моє покоління вийшло із радянської заідеологізованої, регламентованої і цензурованої журналістики. Точніше, ми пройшли через усі її затісні й вузькі коридори, що вимагали негайного гальмування думок і почуттів. Там усе мало свої береги, а ті, хто намагався пливати проти течії, до протилежного берега чи до кінцевої мети, як правило, не допливали...

Аж тут раптом – “свіжий вітер перемін”, перебудова! Гласність! Це останнє слово давало стільки надії на свободу – аж в грудях було тісно. Треба віддати належне часові, ми таки вдихнули той ковток свободи. Пригадую, на Всесоюзному телебаченні з’явилась програма “Взгляд”. Справжнісінький “розгул демократії!” Прямий (а, отже, нецензурований) ефір. Вільна розмова, живе безтекстове слово. Ведучі без традиційних краваток, якісь незвичайно розкуті, домашні: Олександр Любимов, Олександр Політковський, Влад Листьев... Посадили тебе поруч – слухай, думай, заперечуй, а чи погоджуйся, твоя справа.

Я, людина, взагалі-то позбавлена почуття заздрості, заздрила їм “пощорному”: ось що таке вільна журналістика! От би й собі так – сісти в студії із зацікавленою людиною, розговорити її, запрягти зірку у свій візок і думати разом з нею (а, отже, і разом з усіма слухачами) над нашим життям-буттям, розмірковувати, аналізувати наше минуле і мріяти про майбутнє.

Пригадую, з’явилась на тому ж таки – одному з небагатьох всесоюзних телеканалів – програма Володимира Молчанова “До и после полуночи”. Весь Союз прикипав поглядом до екранів. Інтелігентність, обізнаність, дивовижна ерудиція ведучого – і знову ж все у прямому ефірі, який потребує передовсім щирості та приязні, не пробачає нікому фальші й нечесності.

Гадаю, кожен із нашої журналістської братії подумки садовив себе у те крісло ведучого, уявляв себе на його місці, я ж просто не могла спати. Сама переконалась у справедливості слів мудрого Платона: “Красномовство – це мистецтво управляти людськими умами”.

Згодом, як ведеться, прийшло свято і на нашу вулицю: започаткували прямий ефір на Українському радіо. Спочатку на “Промені” – інформаційно-музична програма “Контакт” і перші випуски новин на загальнореспубліканському каналі. З рішенням перейти у творчу групу не вагалась жодної секунди. І в березні 1989-го, озброївшись до зубів... написаним текстом, таки ж бо вийшла в той омріяний “Контакт”.

Партнер читає 5 хвилин інформації, мої 25 хвилин – слово і музика (така була мовна структура тодішнього – “Променя”). Пам’ятаю, щось говорила про Равеля, а сама тремтіла від страху перед кнопками “мікрофон” і “магнітофон”: не переплутати б, не забути! Боялась випустити руку колеги, щоб не покинув мене в цьому морі суцільного страху. Так і просиділи пліч-о-пліч дві з половиною години. Відчуття втоми було таке, немов копу жита змолотила, але “бойове хрещення” було святом.

Святом для себе вважаю роботу в прямому ефірі донині.

А тоді ми сміливо експериментували. Головний редактор Володимир Резников зробив ставку на так зване особистісне мовлення. Повна свобода у виборі співрозмовника, теми, жанру: можеш бути повним господарем у відведеному тобі відрізьку часу. Головне, щоб це було цікаво! З’явилась на тому ж “Промені” програма “З ранку до полудня”, що звучала у вихідні дні. Я стала постійною ведучою суботнього випуску в парі з такими нині іменитими колегами, як Василь Бирзул, Олександр Бутко, Віктор Лешик, Віктор Набруско, Людмила Самаєва. То були найщасливіші роки роботи – до упаду, на всю повноту любові до своєї справи.

Життя вирувало. Рішучі суспільні перемини витали над головою. На перший план вийшла ідея незалежності. Вона бродила в умах і душах, від неї хмеліли деякі голови. Треба було готувати Україну до референдуму. Цю місію в радіопросторі було покладено на програму “З ранку до полудня”, яку вивели на Перший канал. Запрошували відомих політиків, економістів, державних діячів, творча інтелігенція. Ми повинні були взяти на озброєння національну ідею і систематично, дохідливо роз’яснювати її широким верствам населення. Ми повинні були добиватись того, щоб 50 мільйонів українців – чоловіків і жінок, дорослих і дітей – усі до одного відчували в своїх серцях історичну значущість, необхідність і невідворотність нашого відродження. Ми зобов’язані були повернути народові втрачену гідність, самоповагу, відродити нашу ратну славу, гідно возвеличити імена героїв – Виговського, Мазепи, Грушевського, Петлюри, Бандери, січових стрільців.... Ми були свідомі свого поклику часу. І недаремно всі аналітики тієї пори відзначали велику роль радіо у результатах референдуму.

Я не була політиком. Але коли політичними категоріями стали такі поняття, як мова, література, свідомість, відродження, я полишила “тиху” журналістику і пішла разом з іншими на передній край боротьби за державність України у душах людей. І хочу подякувати тут Володимирі Резникові, який довірив мені хоругву Слова й сказав: “Ідіть!” Так я потрапила у творчу групу програми “Незалежність”. Це був справжній гарячий котел, у якому виварювались усі проблеми державотворення. У півторагодинній щоденній програмі тривали гострі

дискусії з питань економіки, політики, культури, освіти, духовності, національного відродження. Ми активно приймали прямі телефонні дзвінки. Іноді в ефірі відбувались словесні дуелі й баталії. У перетині думок, сумнівів, переконань, аргументів ми шукали самі і вели за собою багатомільйонну аудиторію.

Ми проводили “круглі столи”, радіомости з усіма великими містами України, радіопереклики з різними регіонами. Переконана, що це був важливий творчий період у долях таких моїх колег як Микола Довнич, Алла Стороженко, Борис Гривачевський, Олекса Починок, Сергій Омельчук. Як же шкода, що свої передачі “Незалежності” ми не розшифрували, не надрукували і не видали книгою. Це був би воістину літопис нашого національного прозріння, літопис повсякденного осмислення шляхів творення держави. У цій справі не могло бути дрібниць. Все, за що не візьмись, потребувало нових оцінок, нових підходів. І кожен з нас їх шукав.

Я перебрала на себе гуманітарну сферу: теми освіти, духовності, національної свідомості, філософії державотворення, науки, культури, історії України, мовної політики тощо. Через нашу програму пройшли майже всі депутати Верховної Ради України першого скликання, всі відомі політики, митці, всі партії і рухи. Ми йшли шляхом проб і помилок. Ми шукали “живу воду”, яка б пробудила народ від сплячки, вдихнула в нього добротворчу енергію, вивільнила замулені духовні джерела і змила комуністичну полуду з очей народу. І такою живою водою стала національна ідея, ідея побудови власної держави. Вона, немов та світанкова зоря, з’явилась несподівано в день проголошення незалежності України. Одначе, як зоря, вона була далека і холодна, бо не всі погляди були скеровані до неї, не всі душі перейнялись її закличним сяйвом. Був принцип ідеї, а сама вона ще не визріла, не утвердилась, не дійшла до свідомості кожного громадянина.

Ось і заповзялись ми за її реалізацію в людських головах.

А скільки було цікавих розмов, запитань і відповідей! Скільки було неповторних зустрічей! До нас охоче приходили В’ячеслав Чорновіл, Левко Лук’яненко, Леонід Кравчук та Іван Плющ, Сергій Головатий і Олександр Заєць. Та й хіба тільки вони? А яка була пошта! Нам дякували, нас лаяли, нас підтримували однодумці і проклинали супротивники. А всі разом ми вчилися думати.

Робота вимагала глибокої і шаленої самопідготовки. Адже головний засіб вираження думки – імпровізація. А це, за словами Віктора Гюґо, – “не що інше, як раптове і довільне відкриття резервуару, який називають мозком. Але треба, щоб цей резервуар був повний – від повноти думок залежить багатство мовлення. По суті, те, що ви імпровізуєте, здається новим для слухачів, але має бути старим для вас. Говорить добре той, хто продукує роздуми цілого дня, тижня, місяця, а іноді й цілого свого життя у мовленні, яке триває годину”.

Колись давно я занотувала цю думку великого французького класика у свій записник і відтоді дбала про свій “резервуар”, аби імпровізації мої не були порожнім вихлопом.

Творча свобода для журналіста – понад усе. Вона дає крила, посиляє нахнення, акумулює потугу думки, робить розмаїтими почуття. А це все – складники процесу, наш арсенал.

Головна умова успіху нашої роботи зі слухачами – власна позиція. Переконувати може тільки переконаний. Треба було багато що міняти в собі, у власних переконаннях. Мені, щоправда, не доводилось міняти ні мови (послугуюсь нею завжди і всюди), ані партійності (членом КПРС не була, а інших просто не існувало). Довелось поміняти вектор інтересів – від художнього слова – до політики.

Але я сповна відчула на собі магію живого мовлення, живої емоції (сміху, зворушення, сльози) – і ні з чим не зрівняний ефект присутності – у кожній хаті, у кожній господі, в колі своїх слухачів. Знаю, що люди часто кидали, як кажуть, печене й варене, аби послухати передачу, а потім, по гарячих слідах, написати листа. Просто вражаючим був ефект.

І коли “Незалежність” виконала свою місію – виборола власне саму потребу, усвідомлення народом незалежності власної держави, мені запропонували вести програму “Соборність”. Це був новий виток державотворчої роботи – пропаганда ідеї єднання – політичного, конфесійного, міжнаціонального, регіонального гуртування людей задля добрих справ. Це знову таки були діалоги і дискусії в студії, але вже без прямих телефонних дзвінків. Враження було таке, немов з передачі душу виїняли. Тому я завжди цитувала й озвучувала листи. Найбільше “билась” завжди над вступним словом, яке мало обумовити тему, ввести слухача в коло співрозмовників, полонити його увагу. Виразальні засоби тут – цитата, влучний вислів, анекдот, прислів’я чи примовка, образне соковите слово, випадок з реального життя. Та головне – цікавий співрозмовник.

Наступним етапом державотворчої роботи була програма “Конституція. Держава. Стабільність”. У ній ми висвітлювали увесь конституційний процес – від обговорення проекту основного Закону до його прийняття і тлумачення статей.

Пізніше вона переросла в програму “Фактор часу”, яка звучала до 2003 року. Це осмислення пройдених шляхів, прогнози на майбутнє, відгук на яскраві події суспільного і політичного життя. Ця програма звучить у запису. А мені було шкода. Вона втратила живий пульс, стала академічною, знову “одягла краватку” і втиснулась у звичні береги – жанрові і виразальні.

“Життя наше – це подорож, а дружня бесіда – це візок, що полегшує мандрівникові дорогу”. Так сказав свого часу Григорій Сковорода. Тому якраз “дружню бесіду” я поклала в основу своєї авторської програми “Суботні зустрічі”. Це моя “віддушину” – від гострої політики і великих проблем. Програма “живе” у прямому ефірі вже 14-й рік. І якщо всі попередні – шлях до людського розуму, то ця – дорога до людських сердець. Переконалася, що найкоротша з них – через голос власного серця, через свою захопленість, через щирі невідробну емоцію. І – жодного фальшивого слова!

Перший національний був тоді, у березні 1992-го, інформаційно-публіцистичним. І коли В.П.Резніков запропонував мені створити власну авторську про-

граму, я вибрала зустріч з людьми мистецтва – письменниками, артистами, художниками, а також цікавими аматорами. Прямими дзвінками у студію озивалась уся Україна, витворюючи добротворчу ауру високої духовності, патріотизму. У пресі пізніше це було названо “м’якою, жіночою політикою”, бо головною темою розмов у студії була Україна, відданість, високе служіння їй словом і ділом. Це не були агітки. Це була художня публіцистика, озвучена вустами моїх героїв. Ми не боялися критичного слова, намагались ввічливо і приязно реагувати на всі закиди. Пригадую, подзвонила жінка наче б привітати гостю студії – народну артистку України Нілу Крюкову, а в ефір пішло: “У мене претензії к ведущей: очень тенденциозно вы ведете передачу, вы же националистка!” і т.п.

Зізнаюсь, приємного мало. На такі випадки я маю завжди під рукою записник із думками саме російських мислителів. Якогомо спокійніше прочитала з Валентина Распутіна: “Национализм – понятие сознательно оболганное... Что может быть плохого в том, что я люблю свою землю, свой народ. Если я уважаю эту любовь в себе, я буду уважать эти чувства и в человеке другой национальности. Это язык дружественности...” Доповнила і додала, що таки ж бо сповідую все життя одну тенденцію: хочу розбудити оспалу гідність у мого народу, хочу аби він піднявся з колін і навчився поважати самого себе.

Усього було на моїй дорозі, кажу – і троянд, і колючок. Але я збагнула одне: мої “Суботні зустрічі” стали потрібні людям. А це і є наше просте журналістське щастя, хіба ж не так?

У нашому житті – хмари негативу. Він буквально клекоче на сторінках газет, на телеканалах, він вповзає у душі, в очі, у вуха людські, руйнуючи і без того втомлену сутність нашу. Тому я взяла в свій арсенал Слово Добре (не добреньке, ні!). Бо вслід за Олегом Ольжичем повторюю для себе: “Ми щирим словом правди тихої стозвукий галас переможемо!”

Мабуть, саме таке слово потрібне було моїм слухачам, які й мені не шкодували добрих і вдячних слів у своїх листах. Знову ж таки, сумно мені, що цього не врахувало моє редакційне керівництво. Передача в силу обставин змінила своє обличчя. Заборонили прямі дзвінки в студію (деколи вони й справді відволікали від основного стрижня, але ж які барви вносили!). Згодом скоротили час звучання, а тепер вона взагалі звучить двічі на місяць по 15 хвилин у запису, а відтак втратила свою суть. Тому моє слово – на захист прямого ефіру, який притягує слухачів своїм живим пульсом! Кличе до співдумання, співпереживання, співтворення, а за великим рахунком єднає людей.

Я люблю, взагалі, читати листи своїх слухачів. Це – мої “жнива”: адже сію, сію, засіваю незриме ефірне поле ось уже 37-й рік поспіль. А поліття – і не перерахувати. На кожну передачу – десятки, а бувало і сотні листів. І я цим щаслива... Такого ж щастя бажаю всім, хто став на цю надзвичайно нелегку, відповідальну, але почесну стежу – служити словом своєму народові.

А тепер мій погляд збоку на те, що діється у прямому ефірі нині. Не боюсь повторити, що прямий ефір – це спілкування зі слухачем “на відстані душі і серця”, це творення журналістом тієї особливої аури, яка бере в полон не тільки

увагу, а й саму душу слухача. Із пасивного споживача інформації він перетворюється на активного співучасника розмови. Він радіє чи обурюється, погоджується або ж рішуче заперечує почуте, а відтак – думає, і прекрасно, коли він має під рукою телефон і йому щастить взяти безпосередню участь у тих ефірних перемовинах. У фахових підручниках із журналістики такий спосіб спілкування вже здобув своє термінологічне визначення – “інтерактивне мовлення”. Ним по-слуговується весь світ.

Відомий бандурист і лірник Василь Нечепач розповідав, як його посеред ночі (різниця у часовому поясі) розбудили у чернігівській квартирі телефонним дзвінком журналісти з Австралії і залучили до розмови в прямому радіоефірі своєї країни. Бо ніщо не може замінити цю “розкіш живого спілкування” з людиною. “Радіо – надто могутня зброя, щоб користуватися нею абияк чи віддавати у ненадійні руки”, – сказав один із політологів. Тому треба постійно дбати про якість передач.

Розвиток національного телерадіопростору є одним із найважливіших завдань будівництва Української держави, утвердження її авторитету, незалежності, самоцінності. Нині боротьба за український інформаційний простір – то є боротьба за душі і серця людей, за ринок, за капітал і велику політику.

Сьогодні лівову частку мовлення становлять недержавні, тобто приватні теле- і радіокомпанії. Монополія на “єдино правильну істину”, як кажуть, відпала саме через це. У державних каналів з’явився конкурент, який примушує їх бути гнучкішими, шукати шляхи до масового глядача і радіослухача, що могли б задовольнити його інформаційні, мистецькі і духовні потреби. Мусимо опанувати новітні складні реалії життя, і дуже важливо при цьому не втрачати відчуття міри, залишатися охоронцями, духовності й високої культури.

Національне радіо намагається тримати цю високу планку, хоча й над ним зависла загроза комерціалізації. На першому каналі у прямому ефірі виходять усі інформаційні випуски, суботня програма “Обрії” (тут багато сюжетів монтується заздалегідь) та подеколи програма “Відкрита студія”.

Ця остання передача була започаткована в умовах кучмівської задухи і сумнозвісних “темників”, а тому набула нейтрально-споглядального характеру. З’явилася імітація прямого ефіру: запитання слухачів записуються “цілодобово в автоматичному режимі”, автор програми або відповідальні за справу працівники відбирають із тисяч кілька з них на потрібну тему і пропонують держчиновнику, депутатові чи фахівцеві відповісти на запитання. Чи то ж дочекався цього “свята” “додзвонювач”? І хто, скажіть, постійно сидить біля приймача? Дзвоніть собі в рейку, як кажуть! Мене, зізнаюсь, глибоко розчаровує ця “інновація”, яка профанує і слухача, і журналіста. Звісно, в такий спосіб відбувається економія часу на “словах ввічливості”, вилучається зайвина із запитань і відповідей – вони стають чіткішими, з’являється можливість використати в одній 40-хвилинній програмі кілька сюжетів, але це все, на мій погляд, не здобутки, а втрати у порівнянні з отим ефектом присутності, чаром живого спілкування, прилучення слухачів до живої думки “тут і тепер”.

Я в жодному разі не проти змонтованих передач, з акторським виконанням, гарною режисурою, якісним музичним оформленням і звуковими ефектами. Такі передачі є на всіх каналах нашого радіо. Та й мої 15-хвилинки звучать нині в запису. Але обов'язково мають бути і прямоефірні передачі – роздуми на всі актуальні і животрепетні теми. Для спільнотумання – кількох учасників розмови в студії і мільйонів слухачів ген поза її вікном, на хвилях ефіру.

Сьогодні взірцем такого мовлення, як на мене, стала комерційна “Ера-FM”, “перша і найкраща”, як сама про себе каже, розмовна радіостанція України. Вона мені нагадує наш Перший національний початку 90-х, з його прямоефірними диспутами, дискусіями, просвітництвом і п’ятиканальним телефонним зворотнім зв’язком. Звісно ж, “Ера” взяла на озброєння модерніші, сучасні технічні можливості – і в цьому її переваги. Маємо сильного суперника в українському радіоефірі, зізнаймося! І добре, що він є в цьому найдоступнішому для загалу діапазоні.

До речі, “Ера” конкурує з нами і на нашому Першому каналі саме прямим ефіром! Програми “Чорним по білому” (інтерактивна мовна гра), “Серед тижня” (політична аналітика), розважально-пізнавальні “Недільні подорожі” саме завдяки залученню слухача посідають рейтингові місця у всіляких опитуваннях.

Активно використовують набутий досвід інтерактивного мовлення на другому національному каналі “Промінь” – 5-6 годин на добу. Це і “Точка зору”, і “Ложа преси”, і “Урок історії”, і гра “Хроноскоп”, і “Зустріч перед мікрофоном”, і “Мистецька вітальня” (деякі з них звучать у відрізках тієї ж “Ери”).

Шанувальники муз мають щасливу нагоду спілкуватися наживо зі своїми кумирами в галузі літератури, мистецтва, з ученими і цікавими людьми, обговорити якусь морально-етичну проблему з фахівцями на “Радіо Культура” (третій національний канал). Програми “Знакова постать”, “На перетині думок”, “Суботні зустрічі з Іваном Драчем”, “Мова і нація”, “Відлуння тисячоліть”, “Етнофорум”, численні авторські програми відомих письменників, істориків та мистецтвознавців рішуче змінили обличчя каналу і багатотисячне помножили число його щирих шанувальників. І безмежно шкода, що слабкий сигнал чують лише ті, хто має трипрограмний приймач дротового мовлення, та ще мешканці Києва і області.

Слухачі впізнають голоси своїх улюблених ведучих – десятків моїх колег, які з хвилюванням вмикають мікрофони прямого ефіру. І поки є це хвилювання в голосі, поки є вболівання за справу, поки присутня щира людська емоція, віриться, що живе, одухотворене оперативне слово Краси і Правди дійде до кожного серця.

І тільки тоді воно формуватиме імунітет проти антидержавних ідей, вироблятиме ефективну протидію зовнішній і внутрішній агресії, – вважає професор Василь Лизанчук, дослідник функціонування сучасних ЗМІ, Заслужений журналіст України. І додає: “Розвиток, захист, повноправне функціонування української мови, культури, духовності, національного інформаційного простору є основою безпеки Української держави”. Я підписуюсь під кожним його словом.

Адже інформаційна вакханалія, розгул низькопробної попси, чужомовна стихія і відверте загравання ведучих на межі дозволеного з молодіжною аудиторією на “Русском радио”, “Нашем радио”, “Взрослом радио”, “Радіо Шансон”, “Ностальжі” та інших станцій, що множаться, як таргани, у ЧМ-діапазоні, цілковито служать протилежному – руйнуванню суспільної ідеології та моралі. А що вже казати про телебачення?! І наче немає у нас Національної ради, Держтелерадіокомітету, численних комісій і департаментів, парламентських комітетів, які поклали б цьому край раз і назавжди. На жаль, слів, обіцянок, постанов і звернень тут не бракує. А от діла мало!

І насамкінець таке: багаторічний досвід “першопрохідця” прямого ефіру дає мені право на кілька порад молодим моїм колегам, які значно сміливіше вмикають мікрофон студії, ніж це робили ми. Може, торованою стежкою легше йти? Отож,

1. Нехай не зраджує вас почуття відповідальності за кожне мовлене слово. Вам вірять!

2. Ви не маєте права говорити того, в чому самі не переконані. Віддайте це право співрозмовникові, а самі сумнівайтесь!

3. Ви не маєте права на мовні помилки. Слово – ваш робочий інструмент. Як рубанок в руках умілого теслі. Володійте ним і пам’ятайте: чужу мову можемо вивчити за 7 літ, а своєї навчаємось усе життя.

4. Не поспішайте! Нехай слово ваше “дихає”, нехай стане на своє, відведене йому місце у кожній фразі. Не забувайте про логічні наголоси, аби й слухач міг зрозуміти, про що йдеться.

5. Не бійтеся щирої емоції: зворушення, радості, подиву, захоплення, обурення – це ваш виражальний арсенал.

6. Поповнюйте цей арсенал мудрим висловом, цитатою, притчею, прикладом із прочитаного, пізнаного... Це ваші “плюси”.

7. Не дозволяйте собі бути “підставкою до мікрофона”, будьте співрозмовником, учасником діалогу. А для цього – готуйтеся, заповнюйте резервуари імпровізації перед кожною передачею і впродовж усього творчого життя.

8. Не продавайтеся! За гроші не купите найдорожчого – честі й гідності.

9. Візьміть собі на карб вірш “Кредо” Василя Симоненка:

Не лицемірити, не чванитись пихато,
Не дуракам пускати в очі дим,
Не з мудрим виглядом зазубрені цитати
Вигукувати голосом худим –
Не цього прагну я, бо не папуга,
Щоб віддаватись цьому ремеслу –
Я хочу ПРАВДІ бути вірним другом
І ворогом довічним ЗЛУ.

Нехай це буде і вашим журналістським кредо.

LIVE FORMAT BROADCASTING: WHAT HAS BEEN AT THE BEGINNING...
Analysis of the contemporary situation of the live format broadcasting programs

Emma Babchuk

*National Radio Company of Ukraine
26 Khreshchatyk, Kyiv 01002 Ukraine*

History of development and methodic of preparation of the live format broadcasting radio programs by the journalists of the National Radio Company of Ukraine are observed.

Key words: radio, radio program, live format broadcasting, national idea, position of a journalist, national informational space, morality, culture, spirituality.

Стаття надійшла до редколегії 24.02.06

Прийнята до друку 20.03.06